Arnīs Vīksna

Ernsts fon Bergmanis un Latvija

Pārskats veidots, balstoties referātā, kas nolasīts Ernsta fon Bergmaņa 175 gadu jubilejas sarīkojumā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā 2011. gada 7. decembrī un agrāk publicētā rakstā ar līdzīgu nosaukumu.¹ Dati smelti no labi zināmiem avotiem: Ārenda Buholca monogrāfijas par Ernstu fon Bergmani² un viņa jaunākā brāļa Eduarda fon Bergmaņa pētījuma par dzimtas izcelsmi un gaitu,³ kā arī no apraksta par mācītāju Bergmaņu darba simtgadi Rūjienā.⁴ Tie savukārt dažviet papildināti ar arhīva atradumiem, publikācijām periodikā u. c.

Ernsts fon Bergmanis ir viens no izcilākajiem pasaules ķirurgiem, Tērbatas universitātes audzēknis, tajā arī 1860. gadā aizstāvējis doktora disertāciju, bijis asistents, docents, no 1871. gada – profesors, vēlāk akadēmisko karjeru turpinājis no 1878. gada Virzburgā un no 1882. gada Berlīnē, sasniedzot savam laikam iespējami augstāko akadēmisko stāvokli un pa vidu piedaloties vairākos karos. 1890. gadā Ernsts fon Bergmanis definēja aseptikas pamatlikumu, proti, visam, kas saskaras ar brūci, jābūt sterilam. Aseptika tika vērsta pret mikroorganismu iekļūšanu brūcē, audos, orgānos un ķermeņa dobumos operāciju u. c. manipulāciju gaitā.

¹ Vīksna A. Ernsts fon Bergmanis Latvijā // Latvijas Ārsts, 1992; 6: 643.–646. lpp.

² Buchholtz A. Ernst von Bergmann. Mit Bergmanns Kriegsbriefen von 1866, 1870/71 und 1877. – Leipzig, 1911. – 646 S.

³ Bergmann E. Des Palm Bergmann Nachkommen 1672–1886. – R., 1886. – 95 S.

⁴ Bergmann E. Das Säcularfest der Familie Bergmann in der Pfarre Rujen. – Berlin, 1885. – 55 S.

To panāca ar instrumentu, operācijas materiālu un aparātu sterilizāciju, ķirurga roku īpašu apstrādi pirms operācijas, īpašu paņēmieni lietošanu operācijas gaitā un telpā u. tml. Citi E. fon Bergmaņa pētījumi bija neiroķirurģijā, karalauka ķirurģijā, abdominālajā ķirurģijā, onkoloģijā, kā arī par lepru Vidzemē.

<p>Am nicolaus, uzturēģis ceubas, 174, tau Dis guas natus ceubas, in Uly.</p>	<p>Am uizungas tau Dis ceubas, in dis Ulyung dis Graft uizungas dis Uly</p>	<p>74. <u>Ernst Gustav Benjamin</u> <u>von Bergmann</u>, Nofa des Pastoris adj. g. Pūjas in Lietuvos Richard v. Bergmann u. jaius fapoms Berthe parolina geb. Krūger. Cais. Aulean unne Culpa. - G. G. Saulskleins Carl Adolph v. Bergmann, in Kello des G. Past. prim. g. Pūjas Dr. Benja- min v. Bergmann; Orupidia kaimis g. M. Jals. D. G. Bergmann; Mē. Orde- heid Bergmann, geb. Krūger; Chae- lotte Krūger, geb. Krūger; Julie Pohrt, Charlotte Krūger, geb. Annate v. Bergmann. Dis Krūger kolleģas S. Kollig.</p>	<p>74. ..</p>
---	---	--	---------------

1836. gada ieraksts Rīgas Doma draudzes metriku grāmatā
par Ernsta fon Bergmaņa kristīšanu⁵

⁵ LVVA, 1426. f., 2. apr., 31. l., 86. lp.

Ernsta fon Bergmaņa piemiņas plāksnes
atklāšana 2011. gada 16. decembrī
Rīgā pie nama Pils ielā 11

Ernsts fon Bergmanis dzimis 1836. gada 4. (16.) decembrī Rīgā, bet norādi par konkrētu vietu sniedzis jau minētais Ā. Buholcs – tas noticis Pils ielā 11.⁶ Tā kā Rīgā ir divas Pils ielas – Lielā un Mazā, – salīdzinājumam tika izmantotas 19. gs. un 20. gs. sākuma Rīgas adrešu grāmatas. M. Pils ielā 11 mājojusi grieķu katoļu (proti, pareizticīgo) sinode, bet nama L. Pils ielā 11 vietā pēc arhitekta Vilhelma Bokslafa projekta 1901. gadā uzcelts angļu jūrnieku klubs,⁷ kas tagad nodots Dānijas Karalistes vēstniecībai. Pie šā nama fasādes piestiprināta un 2011. gada 16. decembrī atklāta piemiņas plāksne Ernstam fon Bergmanim ar tekstu latviešu un vācu valodā un portretu, ko darinājis tēlnieks Jānis Strupulis.

Ernsta Gustava Benjamina fon Bergmaņa dzimšana reģistrēta Rīgas Doma draudzes metrikā 1836. gada 20. decembrī, kristības notikušas viņa mātes vecāku dzīvoklī jau minētajā namā, piedaloties vecākiem –

⁶ Buchholtz A. Ernst von Bergmann. S. 54, 55.

⁷ Krastiņš J., Strautmanis I. Lielais Rīgas arhitektūras ceļvedis. – Rīga, b. g. – 63. lpp.

palīgmācītājam Rihardam fon Bergmanim (1805–1878) un viņa dzīvesbiedrei Bertai Karolīnai, dzim. Krīgerei (1816–1877), kā arī citiem tuviniekiem Doma mācītāja, vēlāk bīskapa Pētera Pelhaua (1803–1874) vadībā.⁸ Ernsts ir mātes tēva, Gustavs un Benjamins – vecvectēva un vectēva vārds no tēva puses.

Ernsta fon Bergmaņa bērnība un jaunība ir saistīta ar Rūjienu, kas bijusi vairāku viņa priekšteču dzīves un darbavieta. Bergmaņu dzimta, kā tas plaši aprakstīts jau minētajā ģealoģiskā literatūrā un paša Ernsta saviem senčiem veltītā pētījumā,⁹ bijusi pazīstama no 16. gs., varbūt pat no 13. gs. Austrumprūsijā. Kāds no viņiem, Ambrozijs Bergmanis (1641–1677), kas šajā gadījumā veido nosacītu 1. paaudzi, pēc studijām no Karaļaučiem ieklīdis Vidzemē, bijis mājskolotājs, īsu laiku – no 1667. līdz 1668. gadam – palīgmācītājs Rūjienā, vēlāk Igaunijā. Viņa pēcteči ar laiku labi iejutošies Baltijā un Krievijā, bet profesionāli vairāk pievērsušies teoloģijai un medicīnai.

Bergmaņu 2. paaudzi pārstāv Palms (1672–1751), turīgs Rīgas tirgotājs, kam ir vairāki simti tiešo pēcteču līdz pat mūsu dienām. Palma dēls Baltazars (1703–1768), no 3. paaudzes, bijis mācītājs Ādažos ar četriem dēliem, kas jau ietilpst 4. paaudzē:

- 1) Baltazaru (1736–1789) – juristu Rīgā;
- 2) Ambroziju (1740–1784) – ārstu Rīgā un Krievijas armijā; interesi izraisa viņa 1762. gadā Leipcigā aizstāvētā doktora disertācija par Livonijas iedzīvotāju veselības stāvokli “De ruricularum Livoniae statu sano et morbosus”, kas ir nozīmīgs Latvijas medicīnas vēstures avots;
- 3) Gustavu – Rūjienas mācītāju Bergmaņu dinastijas aizsācēju;
- 4) Liboriju (1754–1823) – literātu un Rīgas Doma un Pētera baznīcas mācītāju.

Gustavs (1749–1814), kas 1787. gadā inskribēts Vidzemes bruņniecībā ar sev un pēctečiem mantojamu titulu “fon”, ko pats gan nelietoja, aiz Ernsta fon Bergmaņa ir otrs izcilākais šās dzimtas pārstāvis. Studējis teoloģiju Leipcigā un duelējies ar studiju biedru Johanu Volfangu fon Gēti, kuru ievainojis; bijis mācītājs Āraišos un Mazsalacā, no 1785. gada līdz mūža

⁸ LVVA, 1426. f., 2. apr., 31 l., 86. lp.

⁹ Bergmann E. Von unseren Vorfahren: eine Familienchronik. Th. 1. – Berlin, 1896. – 246 S.

beigām – Rūjienā, iedibinot Rūjienas mācītāju Bergmaņu dinastiju. Gustavs daudz veicis dažādās nozarēs, vispirms jau novada un Baltijas iedzīvotāju garīgā aprūpē. Savukārt iedzīvotāju veselības aprūpē, piemēram, neizmērojami lieli ir viņa nopelni baku potēšanā (ar variolācijas metodi), ko pats savām rokām viņš veicis 12 tūkstošiem bērnu (miruši pieci), par ko 1802. gadā no imperatora Aleksandra I saņēmis zelta medaļu. Gustavs daudz pūlējies kultūras jomā – savācis un savā tipogrāfijā Rūjienā nodrukājis divus latviešu tautasdziesmu krājumus, veicis vēsturiskus un etnogrāfiskus pētījumus, izdevis Vidzemes kalendārus, sprediķu grāmatas un citus – kopā 200 – darbus, sagatavojis latviešu–vācu un vācu–latviešu vārdnīcu. Šķiet dīvaini, ka šis liela gara cilvēks tomēr 1806. gadā bijis iniciators pēdējai raganas prāvai Vidzemē (nelaimīgā Mārieta gan netika sadedzināta). Par viņa dzīvi iedvesmojošu grāmatu emigrācijā publicējis vēsturnieks Arveds Švābe.¹⁰

No Gustava dēliem, kas pārstāv 5. paaudzi, jānosauc Benjamins, Ambrozijs un Kārlis. Benjamins (1792–1846) pēc studijām Leipcigā un Jēnā bija mājskolotājs pie Gončaroviem Maskavā (Natālija Gončarova kļuva par Aleksandra Puškina dzīvesbiedri), pētīja kalmiku valodu un etnogrāfiju, vēlāk – sanskritu un izveidojās par profesionāla līmeņa valodnieku; pēc tam bija mācītājs Ērgļos un pēc tēva vēlmes – no 1814. gada Rūjienā. Viņa brālis medicīnas doktors Ambrozijs (1774–1814) kalpoja kņazam Nariškinam un grāfam Stroganovam Krievijā. Jaunākā brāļa Kārļa (1783–1844) līnija īpašu vērību gūst tālab, ka viņa dēls Ādolfs (1824–1911) bija ārsts Petrozavodskā, bet mazdēls, arī Ādolfs (1855–1922), – ļoti krietns Rīgas ķirurgs, par kuru – nedaudz vēlāk. Šis Ādolfs, kas literatūrā reizēm neprecīzi saukts par Ernsta brālēnu, patiesībā ir otrās pakāpes brālēns, jo abiem kopīgs bijis nevis vectēvs, bet gan vecvectēvs Gustavs.

Tālāk ejot, 6. paaudzi šais radurakstos pārstāv Benjamina dēls Rihards fon Bergmanis, kas ir Ernsta tēvs un trešais pēc kārtas mācītājs Bergmanis Rūjienā no 1842. gada. Viņš krietni pūlējies izglītības un kultūras laukā, piemēram, līdzējis Jurim Neikenam sasaukt pirmos latviešu Dziesmu svētkus Dikļos 1864. gadā, tomēr aiz citiem Bergmaņiem mazāk nomanāms.

¹⁰ Švābe A. Kāda mācītāja dzīve. – Stokholma, 1958. – 216 lpp.

Sv. Bērtuļa baznīcas altāris ar Bergmaņu laika
altārgleznu “Jēzus pie krusta”, 1837. gads

Riharda dēli, kas ietverti 7. paaudzē, ir pasaules slavu guvušais Ernsts (1836–1907) un viņa jaunākie brāļi – skolotājs Gustavs (1840–1903) Kijevā, lauksaimnieks Frīdrihs (1843–1924) Igaunijā, matemātiķis un meteorologs Reinholds (1850–1913) Pēterburgā un pats jaunākais – mācītājs Eduards (1852–1900) Rūjienā, par kuru – daži vārdi vairāk.

Eduards bija pēdējais Bergmaņu dzimtas mācītājs Rūjienā, kur strādāja no 1878. gada. Viņš interesējās par vēsturi, savāca un apkopoja dzimtas arhīvu, kā arī 1886. gadā publicēja tās ģealoģiju. Liktenis Eduardam nebija labvēlīgs, un 1889. gadā kādu nakti viņš pēkšņi pameta Rūjienu, domājams, kā konsekvents rusifikācijas pretinieks baidoties no vajāšanas. Būdams neprecējies, Eduards devās misionāra gaitās uz Kaukāzu, kur tika nogalināts kādā sadursmē.

Sv. Bērtuļa baznīca Rūjienā, 2011. gads

Rūjienā, kur Bergmaņi bijuši mācītāji četrās paaudzēs 104 gadus pēc kārtas, no 1785. līdz 1889. gadam (Gustavs, Benjamins, Ričards un Eduards), spilgtāko liecību par viņiem glabā Sv. Bērtuļa baznīca. Tās celtniecības sākums tiek datēts ar 13. gs., un tā laikmetu vētrās daudz cietusi, pēdējo reizi – 1974. gada ugunsgrēkā, taču allaž atjaunota. Mūsu dienās kopā ar mūriem lieciniece no Bergmaņu laika ir altārglezna “Jēzus pie krusta”, ko 1837. gadā Tērbatā darinājis gleznotājs Ludvigs Maidelis (1795–1845). Savukārt Rūjienas pastorāts turpat blakus, kur mituši Bergmaņi, nopostīts karadarbības laikā 1944. gadā, un tagad redzamas vien drupas. No saimniecības ēkām saglabāties stallis, kurā 1992. gadā ierīkota Rūjienas izstāžu zāle. Mācītāju atdusas vietas Ternejas kapos tika nopostītas 1952. gadā, tagad to vietā kuplo parks, kurā 1989. gadā nolikta akmens piemiņas zīme Gustavam Bergmanim.

Ar Ernsta fon Bergmaņa bērnību varētu būt saistīta Rūjienas aptieka, kas dibināta 1841. gadā, bet pirmais aptiekārs bijis Kārlis Georgs Tījtens (1815–1908), turklāt aptieka namā Rīgas ielā 3 atrodas līdz mūsu dienām.

Gustava Bergmaņa piemiņas akmens Ternejas parkā Rūjienā,
2011. gads

Bērzaimes ģimnāzijas vecā ēka Cēsīs, kas glabā Ernsta fon Bergmaņa soļus,
2011. gads

Pēc bērnības un mājniecības Rūjienā ar nelieliem pārtraukumiem, kad kopā ar vecākiem viņš ciemojies pie radiem Rīgā un Ērgļos, nākamais Ernsta fon Bergmaņa dzīves posms no 1851. līdz 1854. gadam norisa Cēsīs, kur viņš mācījās 1825. gadā dibinātajā Bērzaimes (*Birkenruh*), respektīvi, vēlāk ķeizara Aleksandra II, ģimnāzijā¹¹. Tās galvenais korpuss, kas celts 1882. gadā pēc M. Kampes projekta (vēlāk tur mājojis Cēsu skolotāju institūts,¹² bet tagad – sanatorija Meža skola), ar E. fon Bergmani tieši saistīts nav.

¹¹ Bērzaimes ģimnāzijā mācījušies daudzi sabiedrībā pazīstami ļaudis: anatoms profesors Hermanis Adolfs (1863–1919), ārsts un filantrops Georgs Apinis (1859–1920), vēsturnieks profesors Frīdrihs Bīnemanis (1838–1903), ķirurgs profesors Jānis Dzirne (1861–1931?), zoologs profesors Gustavs Flors (1829–1883), ģeologs profesors Konstantīns Grevinks (1819–1888), paleontologs Gotfrīds Išreits (1868–1941), komponists Alfrēds Kalniņš (1879–1951), matemātiķis profesors Gustavs Kizerickis (1830–1896), RPI direktors Voldemārs Knīrims (1849–1935), mikrobiologs un epizootologs profesors Jānis Lūsis (1871–1922), ginekologs profesors Ernests Putniņš (1867–1962), agroķīmiķis Georgs Tomss (1843–1902) un daudzi citi. Sk. arī: Kröger C. Birkenruher-Album. – SPb., 1910. – 688 S.

¹² Anspaks A. Cēsu skolotāju institūts. – Cēsis, 1995. – 147 lpp.

Toties ir agrākā muižas un skolas ēka turpat blakus, tagad – saimniecības ēka (4. korpuss), ko iezīmē vējrādis ar gadskaitli “1813” un kas patiešām glabā Ernsta soļu dunu.

Cēsīs ir saglabājušās daudzas ēkas, kas ir Ernsta fon Bergmaņa laika liecinieces, citu starpā – 1767. gadā celtais rātsnams Rīgas ielā 7, kurā kopš 1913. gada atrodas Vecpilsētas aptieka.

Turpmāk, no 1854. gada, E. fon Bergmanis studēja Tērbatā un pakāpeniski ieinteresējās par ķirurģiju. Studiju starplaikos kopā ar biedriem viņš kājām apceļoja Vidzemes skaistākās vietas, piemēram, Koknesi un Staburagu. Ieguvis medicīnas doktora grādu 1860. gadā un turpmāk veidojot akadēmisko karjeru (būdams asistents, docents, profesors) – līdz pat 1878. gadam, kad, neguvis izaugsmes perspektīvu Krievijā, viņš pārcēlās uz Vāciju, E. fon Bergmanis brīvlaiku bieži pavadīja Rūjienā, kur labprāt ārstēja vietējos iedzīvotājus un labi sapratās ar viņiem.

Vējrādis uz Bērzaines ģimnāzijas vecās ēkas jumta,
2011. gads

Starp E. fon Bergmaņa audzēkņiem Tērbatā bija pirmais akadēmiski izglītais latviešu ķirurgs Jūlijs Kalniņš (1848–1877) no Trikātas, kas profesora vadībā 1876. gadā aizstāvēja doktora disertāciju “Sēklinieku dermatoīdo cistu kazuistika un diagnostika”.¹³

Diemžēl jaunā censoņa mūžs noslēdzās pāragri pašā spēju plaukumā; bērēs Tērbatas Jāņa kapsētā E. fon Bergmanis teica izjustu atvadu runu.¹⁴

Šajā laikā, konkrēti 1877. gadā, latviešu valodā tika pārtulkoti un periodikā publicēti divi E. fon Bergmaņa apraksti no Krievijas un Turcijas kara lauka.¹⁵

Darbojoties Vācijā (Vireburgā un no 1882. gada Berlīnē), E. fon Bergmanis saikni ar dzimto pusi nezaudēja un ik pa laikam šeit ieradās. Nozīmīgāka bija viesošānās Rūjienā 1885. gadā, kad 21. un 22. jūlijā draudzē un baznīcā tika svinēta mācītāju Bergmaņu darbības simtgade. Laikrakstā “Baltijas Vēstnesis”, piemēram, ziņots, ka “tagadējais mācītājs ir ceturtais auguma, kura brālis, slavenais medicīnas profesors, agrāki Tērbatas, tagad Berlīnes universitātē, arī būšot uz svētkiem. Arī šis vīrs, caur savu labprātīgu palīdzību ārstības ziņā, pie daudziem Rujenes draudzes locekļiem stāv pateicīgā piemiņā.”¹⁶ Ernsts Rūjienā ieradās ar dzīvesbiedri Paulīni un bērniem Bertu, Alisi un Gustavu, lai kopā ar saviem četriem brāļiem, viņu ģimenēm, citiem radniekiem, draudzes locekļiem un viesiem piedalītos svinībās, kas plaši aprakstītas presē un viņa brāļa Eduarda īpaši sacerētā brošūrā. Kapsētā nolikts piemiņas akmens Bergmaņu senčiem ar dievbijīgu tekstu, ugunsdzēsēji rīkojuši lāpu gājienu, banketā teiktas runas (saglabājies arī Ernsta runas teksts),¹⁷ skandināti apsveikuma dzejoļi, arī latviešu valodā, piemēram:

¹³ Kalning J. Zur Casuistik und Kenntniss der Dermoidcysten des Hodens. – Dorpat, 1876. – 39 S.

¹⁴ Jūsmiņš [Lautenbahs J.] Uz pēdīgā ceļa līdz pēdīgai vietai šinī pasaulē // Baltijas Vēstnesis, 1877. g. 4. maijs; Vīksna A. Pirmais latviešu ķirurgs Jūlijs Kalniņš // Latvijas Ārsts, 1998; 2: 113.–115. lpp.

¹⁵ [Bergmanis E.] Iz kopēju dzīves pie karā ievainotiem // Latviešu Avīze, 1877. g. 20., 27. jūl.; [Bergmanis E.] Par dzīvi Bulgārijā // Latviešu Avīze, 1877. g. 26. okt.

¹⁶ Rujeniets L. Rujenē // Baltijas Vēstnesis, 1885. g. 16. jūl.

¹⁷ Bergmann E. Das Säcularfest der Familie Bergmann. – S. 3, 4, 32, 47–50.

“Tev, mīļais gans, mēs vēlam
To Dieva svētīšan’
Pie miesas, kā pie dvēs’les
Un vis caur dzīvošan’!”¹⁸

Vai arī kāds cits, mazāk gluds, dzejojums:

“Tas vārds fon Bergmann tiešām mīļš un cieņā
Ikkatram, kas vien dzīvo Rūjenē.”¹⁹

Šie svētki guvuši atspoguļojumu arī latviešu presē.²⁰

Par to, ka E. fon Bergmanis labi runājis latviski, saglabājusies savda-
bīga liecība:

“Kāds Vidzemes muižnieks aizsūtījis pie Bergmaņa uz Berlīni
savu zemnieku. Tas, gulēdams uz operācijas galda, sācis skaitīt
Tēvreizi. Pienācis Bergmanis un sācis skaitīt līdz. Pārsteigtais zem-
nieks pēc “Āmen” vaicājis, vai tad augstais kungs tik tiešām protot
vienkāršu zemnieka valodu. Bergmanis atbildējis, ka tā esot viņa
bērnu dienu valoda.”²¹

Liekas, ka pēdējoreiz Latvijā E. fon Bergmanis pabijis 1898. gadā pa
ceļam uz Pēterburgu, lai saņemtu Kara medicīnas akadēmijas, kas viņu
pirms 20 gadiem bija atraidījusi, goda locekļa diplomu. Viņu pavadījis
dēls Gustavs, medicīnas students, kas senču dzimteni uzlūkojis par vilku
apsēstu zemi.

Rīgas Praktizējošo ārstu biedrība, kas bija sekmējusi strauju aseptikas
ieviešanu Latvijā, 1906. gadā, atzīmējot E. fon Bergmaņa septiņdesmito
dzimšanas dienu, viņam pasniedza goda adresi.²² Latviešu presē tika
publicēts jubilejas apraksts.²³

¹⁸ Bergmann E. Das Säcularfest der Familie Bergmann. – S. 3, 4, 32, 47–50.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Iz Rujenes // Baltijas Vēstnesis, 1885. g. 29. jūl.; No Rujenes // Latviešu Avīze, 1885. g. 31. jūl.

²¹ Pavasars R. Ievērojams vidzemnieks // LĀZA Apkārtraksts, 1980; 119: 28. lpp.

²² Goda adrese – apsveikuma raksts glītā noformējumā.

²³ Ievērojama jubileja // Latvija, 1906. g. 4. dec.

Rīgā E. fon Bergmanim tuvāks cilvēks bija otrās pakāpes brālēns Ādolfs fon Bergmanis, pie kura Ernsts viesojies vismaz divas reizes viņa mājā Skolas ielā 5 (tās vietā 1937. gadā pēc A. Klinklāva projekta uzcelta pašvaldības darbinieku slimokases ambulance jeb tagad – medicīnas sabiedrība “ARS”), pie reizes apmeklējot Ādolfā darbavietu 1. slimnīcā. Ādolfs uzaicinājis Ernstu uz savas meitas Elizabetes kāzām Rīgā 1907. gada aprīlī un saņēmis piekrītošu atbildi, taču Ernsts nomiris 25. martā, un Ādolfs devies uz Berlīni ar dzimtenes skuju vainagu.²⁴

Par Ādolfu fon Bergmani daži vārdi vairāk, jo sava slavenā radnieka vistiešākā ietekmē viņš pacēla Rīgas ķirurgiju līdz Eiropas līmenim. Pēc medicīnas doktora grāda iegūšanas Tērbatā 1881. gadā un papildstudijām Vakareipā viņš no 1883. gada bija Rīgas pilsētas 1. slimnīcas 2. ķirurgijas nodaļas un no 1890. līdz 1919. gadam – 1. ķirurgijas nodaļas virsārstis, savā klīnikā ieviesa aseptiku, dobumoperācijas, moderno ķirurgiju, kā arī izveidoja Rīgas ķirurgu skolu,²⁵ bet viņa 30 gadu darba jubileja 1913. gadā tika atzīmēta ar īpašu, apjomīgu vācu ķirurgu žurnāla izdevumu.²⁶ Ā. fon Bergmanis bija arī ar iniciatīvu apveltīts, krietns celtnieks: nodibināja Rīgas leprozoriju (tagad – Latvijas Infektoloģijas centrs) 1891. gadā, Rīgas 1. ambulanci (poliklīniku) arī 1891. gadā, Rīgas ātrās palīdzības staciju 1904. gadā, sekmēja Rīgas 1. slimnīcas izbūvi un 2. (tagad – Paula Stradiņa Klīniskās universitātes) slimnīcas celtniecību 1910. gadā.²⁷ Aizejot pensijā, pilsētas dome 1919. gadā ievēlēja viņu par Rīgas pilsētas goda pilsoni.²⁸

Cits pagodinājums sekoja septiņus gadus pēc Ā. fon Bergmaņa nāves – 1929. gadā dome viņa vārdā nosauca kādu no Mežaparka jaunajām ielām. Lai nosaukums nebūtu pārāk garš, domnieki nolēma, ka pietiktu tikai ar uzvārdu, proti – Bergmaņa iela,²⁹ jo visi taču viņu pazīstot, kas savukārt vēlāk izraisīja nepatīkamu pārpratumu.

²⁴ LVVA, 3981. f., 1. apr., 72. l., 20. lp.

²⁵ Vīksna A. Ādolfs fon Bergmanis un Rīgas ķirurgija // Latvijas Ārsts, 1994; 8: 678.–680. lpp.

²⁶ Deutsche Zeitschrift für Chirurgie // 1913, Bd. 124. – 429 S.

²⁷ Vīksna A. Ādolfs fon Bergmanis un Rīgas iedzīvotāju veselības aprūpe // Ķirurgijas divi gadsimti. Rīgas 1. slimnīca. – Rīga, 2002. – 43.–48. lpp.

²⁸ LVVA, 2927. f., 1. apr., 209. l.

²⁹ Rīgas pilsētas domes 1929. gada protokoli. – Rīga, 1929. – 607., 608., 634. lpp.

Ernsta Bergmaņa ielas plāksne Rīgā, Mežaparkā, 2011. gada foto

Precizējot ielu nosaukumus 1987. gadā, kad Ā. fon Bergmanis jau bija pamatīgi aizmirsts, radās šaubas, vai tikai nav godināts viņa vecvectēvs Gustavs Bergmanis, jo Mežaparkā bija vairākas garīgo darbinieku (Glika, Fīrekera, Stendera, Vatsona) vārdā nosauktas ielas. Pēc viedokļu apmaiņas 230 m garās ieliņas ar četriem gruntsgabaliem vārdu tika nolemts precizēt un turpmāk dēvēt slavenā ķirurga vārdā – par Ernsta Bergmaņa ielu.

Lai atjaunotu sākotnējo nosaukumu, 2000. gadā tika sagatavots vēsturisks pamatojums, taču dome, nogurusi ielu nosaukumu nemitīgā maiņā, lēmumprojektu noraidīja – neesot vērts atgriezties pie nosaukuma Bergmaņa iela, jo tik un tā gan Ādolfs, gan Ernsts esot cienījami mediķi.³⁰

Taču jāpiebilst, ka Ernsta fon Bergmaņa iela Rīgā ir pastāvējusi jau agrāk, jo tā no 1942. līdz 1944. gadam saukta Antonijas iela.³¹ Antonijas (padomju laikā – Leona Paegles) ielā 1 atrodas Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, kura dārzā 1975. gadā novietots tēlnieka Ojāra Breģa akmenī kaltais Ernsta fon Bergmaņa skulptūrportrets (diplomdarbs, beidzot Latvijas PSR Valsts Mākslas akadēmiju).

³⁰ Nepārdēvēs Ernsta Bergmaņa ielu // Rīgas Balss, 2000. g. 25. okt.

³¹ Rīgas ielu, laukumu, parku un tiltu nosaukumu rādītājs (no 18. gs. līdz mūsdienām). – Rīga, 2001. – 46. lpp.

Ernsta fon Bergmaņa skulptūrportrets
Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja dārzā.
Tēlnieks Ojārs Breģis, 1975. gads

Latvijas Medicīnas vēsturnieku biedrība 1986. gada 25. decembrī muzejā rīkoja E. fon Bergmaņa 150 gadu piemiņas sēdi. Tajā tēlnieka Jāņa Strupuļa veidotā Ernsta fon Bergmaņa medaļa tika pasniegta četriem ķirurgiem: profesoram Viktoram Kalnbērzam, profesoram Vilim Purmalim (1927–1989), Jānim Strodam un profesoram Vladimiram Utkinam (1932–1994), kas pats kādreiz rakstījis par E. fon Bergmani.³² Referātus nolasīja profesors Haralds Voskis (1928–2011) “E. Bergmaņa dzīve un zinātniskā darbība” un Arnis Vīksna “E. Bergmaņa piemiņas vietas Latvijā”. Notika jubilejas izstādes apskate, bet nobeigumā dalībnieki

³² Уткин В. В. Эрнст Бергман // Из истории медицины. – Т. 2. – Рига, 1959. – С. 291–293.

tika iesaistīti diskusijā, vai E. fon Bergmanis traktējams kā vācu vai kā krievu zinātnieks (ar noslieci uz pēdējo). Jubileja guva atspoguļojumu Latvijas presē.³³

Jau pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas Rūjienā pie agrākās mācītājmuižas 1992. gada 5. jūnijā tika atklāts pieminēklis Ernstam fon Bergmanim un četrpaužu Rūjienas mācītājiem Bergmaņiem: uz četrstūrveida pamatnes – raupjš laukakmens, kurā iedziļināts pret debesīm vērsts zeltīts krusts (tēlnieks Andris Vārpa, akmeņkalis Aivars Muzikants). Rūjienas izpildkomitejas priekšsēdētāja Alma Zālīte atklāšanas runu noslēdza vārdiem: “Saulei pretī krusts metīs starus pāri pasaulei”, Bonnas universitātes klīniskās farmakoloģijas profesors Klauss fon Bergmanis pateicās par sava vecvectēva piemiņas saglabāšanu (“Senču ēna ir smaga...”), vēl runāja Vācu ķirurgu biedrības ģenerālsekretārs profesors Edgars Ungeheiers no Berlīnes un Veselības departamenta direktora vietnieks Juris Lange, bet pieminēkli iesvētīja palīgmācītājs Ivo Grantiņš (“Lai krusts nebūtu dekorācija, bet liecība uzvarai dzīvības un nāves cīņā”). Vienīgajā pastorāta ēkā, kas saglabājusies – stallī – tika atklāta Rūjienas izstāžu zāle, bet pēcpusdienā pilsētas kultūras namā notika konference, ko rīkoja Latvijas Ķirurgu zinātniskā biedrība, Latvijas Ķirurgu asociācija, Baltijas Bērnu ķirurgu asociācija un Latvijas Medicīnas vēsturnieku apvienība un kurā pēc muzikāla ievada referēja profesors V. Utkins, profesors H. Voskis, A. Vīksna, profesors E. Ungeheiers un profesors Lembits Rostars no Tartu.³⁴

Divus gadus vēlāk, 1994. gadā no 12. līdz 14. septembrim, Rīgā, Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā notika starptautisks simpozījs “Ernsts fon Bergmanis un viņa laikmets medicīnā”, kurā zinātnieki no Latvijas, Vācijas, Lietuvas, Norvēģijas un Austrālijas nolasīja 16 referātus.³⁵

³³ Goba V. Piešķirtas E. Bergmaņa piemiņas medaļas // Cīņa, 1986. g. 26. dec.; Arāja M. Atcere // Liesma, 1987. g. 6. janv.; Vīksna A. Ernsta Bergmaņa piemiņas medaļa // Veselība, 1987; 3: 5. lpp.; Zanders V. Darbīgas dzimtas atvase // Dzimtenes Balss, 1987. g. 1. janv.

³⁴ Vīksna A. Ernsts fon Bergmanis Latvijā // Latvijas Ārsts, 1992; 6: 643.–646. lpp.

³⁵ Vīksna A. Latvijas Medicīnas vēsturnieku apvienības darbības pārskats no 1993. gada maija līdz 1997. gada 1. janvārim // Acta medico-historica Rigensia. – Vol. III (XXII). – Rīga, 1997. – 367.–384. lpp.; Salaks J. Konference Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā // Muzeju Vēstnesis, 1994; 6.

Vēlāk tika publicēti akadēmiķa Jāņa Stradiņa teiktie ievadvārdi³⁶ un Venta Miltiņa referāts,³⁷ kā arī trīs vācu zinātnieku referāti, kas nebija saistīti ar Latviju.

Gan 1992., gan 1994. gada sarīkojumos piedalījās vairāki Ernsta fon Bergmaņa tiešie pēcteči no Vācijas. Viņa dēls Gustavs fon Bergmanis (1878–1955), kas ir ievērojamākais 8. paaudzes pārstāvis, bija klīnicists, funkcionālās patoloģijas profesors, Vācu dabaszinātnieku un ārstu biedrības prezidents. Devītajā paaudzē savukārt ievērojamāks ir Gustava dēls Frīdrihs fon Bergmanis (1907–1982), Rietumberlīnes Brīvās universitātes līdzdibinātājs, bet 10. paaudzē – jau minētais Klauss fon Bergmanis (1940), kas kopā ar māsu Helgu Rēku (1936) bija Rūjienā; viņiem 11. paaudzē seko Klausas bērni Jens (1973) un Kirstene (1976), bet daudzi citi slavenās dzimtas pārstāvji šeit paliek nepieminēti.

Gatavojoties E. fon Bergmaņa 175. dzimšanas dienai, tika rūpīgi pārdomāta viņa piemiņas tālāka iemūžināšana Rūjienā, pieļaujot, ka kāda no pilsētas ielām varētu saukties viņa, bet vēl labāk – Bergmaņu vārdā. Par piemērotāku tika atzīta Mācītājmuižas iela ar trim mājām, kas visas izrādījās administratīvi piederīgas Rīgas ielai, proti, agrākais stallis (tagad – izstāžu zāle), kučiera un kalpu māja lokā ap mācītājmuižas drupām. Ernsta laika liecinieks noteikti ir stallis, kučiera māja – krietni jaunāka, bet kalpu māja tik ļoti pārbūvēta, ka vecums nenosakāms.

Rūpīgāk iepazīstoties ar pastorāta teritoriju, uzmanību piesaistīja akmens ar riņķa krustu un vēl kāds piemiņas akmens turpat blakus zem pāraugušu koku zariem agrākā parka vietā. Arheologs Juris Urtāns pierakstījis nostāstu, ka senos laikos kāds zviedrs uzbrucis baznīcai, ticis ievainots un izdziedinājies ar tuvējā avota ūdeni, kam par piemiņu nolikts krustakmens.³⁸ Tik tiešām, turpat netālu ir senču svētvietā jeb svētavots, kas tagad pārveidots akā, bet tam iepretī uzcelta Sv. Bērtuļa baznīca (pēc analogijas – bruņinieku mūra pils celtas iepretī senču

³⁶ Stradiņš J. Zur Eröffnung des Internationalen Symposiums “Ernst von Bergmann und die Medizin seiner Zeit” // *Acta medico-historica Rigensia*. – Vol. III (XXII). – Rīga, 1997. – 173.–177. lpp.

³⁷ Miltiņš V. Ernsta Bergmaņa pētījumi par sifilisu un lepru Vidzemes guberņā // *Acta medico-historica Rigensia*. – Vol. III (XXII). – Rīga, 1997. – 211.–215. lpp.

³⁸ Urtāns J. Pēdakmeņi, robežakmeņi, muldakmeņi. – Rīga, 1990. – 43., 44. lpp.

pilskalniem). Novadpētnieks Laimonis Liepnieks savukārt pamanījis akmenī zem krusta iecirsto gadskaitli “1813”, ko skaidrojis kā mācītāja Gustava Bergmaņa veidotu piemiņas zīmi saviem dēliem – 1812. gada kara dalībniekiem.³⁹

Bet gala slēdzienu savā riņķa krustiņiem vēltītā monogrāfijā devis arheologs Andris Caune. Blakusakmenī, kurā iekalts gadskaitlis “1875”, viņš samānījis suņa vārdu Ipsi vai Lipsi (akmeni varētu būt licis Ernsta tēvs Riņhards), tālab A. Caune secina, ka te atrodas Rūjienas mācītāju iemīļoto suņu kapsēta. Akmens ar riņķa krustu gan sākotnēji varētu būt atradies pie netālās Sv. Bērtuļa baznīcas viduslaiku kapsētā, ko senatnes cienītājs Gustavs licis pārvietot uz mācītājmuižas parku un iekalt tajā sava mīļotā suņa miršanas gadu.⁴⁰

Šī pagātnes palieka kopā ar jaunu nostāstu, ka stallī (izstāžu zālē) sācis spokoties kāds Ambrozijs, Bergmaņu sencis, diezgan nolaisto apkārtni dara interesantāku. Mācītājmuižas iela Rūjienā par Bergmaņu ielu gan netika pārdēvēta, un labi arī tā.

Ernsta fon Bergmaņa piemiņas medaļa: averss un reverss.
Tēlnieks Jānis Strupulis, 1986. gads

³⁹ Liepnieks L. Dzelzs krusts mācītāja muižas dārzā // Liesma, 2001. g. 12. janv.

⁴⁰ Caune A. Riņķa krusti Latvijā. – Rīga, 2008. – 130.–134. lpp.

Rūjienas neregulārais akmens krusts
ar iekaltu riņķa krusta veidojumu, 2006. gada foto

Latvijas ķirurgi pie Bergmaņu pieminekļa Rūjienā
atklāšanas dienā – 1992. gada 5. jūnijā

Rūjienas mācītājmuižas stallis,
kopš 1992. gada – izstāžu zāle

Palūkojoties latviešu valodā publicētajā literatūrā par Ernstu fon Bergmani, jāsecina, ka tā diezīn ko plaša nav un atkārtu vienu un to pašu faktus. Pēc Otrā pasaules kara, kad jebkas vācīsk tika uzlūkots ar aizdomām, pirmos divus rakstus publicēja tolaik jauni ķirurgi Vestards Sosārs (1929–2000)⁴¹ un Vitāls Oga (1929–1984).⁴² Vēlāk rakstījuši novadpētnieks Andrejs Kursītis (1919–1990),⁴³ dzejnieks Valdis Rūja,⁴⁴ kultūrvēsturnieks Ojārs Zanders,⁴⁵ Rūjienas izstāžu zāles direktore Līga Siliņa⁴⁶ un šo rindu autors.⁴⁷ Galvenokārt izmantota rīdzīnieka, žurnālista un vēsturnieka, Ernsta brālēna Ārenda Buholca (1857–1928) pirms gadsimta Leipcīgā vācu valodā publicētā monogrāfija, kas turpmāk pieredzējusi daudzus atkārtotus izdevumus līdz pat mūsu dienām (piemēram, 2010. gadā Ņujorkā). Arī latviešu lasītājam būtu lietderīgi iepazīties ar šo laika pārbaudi izturējušo darbu.⁴⁸

Tas ir ļoti apjomīgs, tālab tulkošana un izdošana būtu pagrūti īstenojama, un varbūt izlīdzēties ar īsinātu, mūsu lasītājam adaptētu izdevumu. Tas būtu vēl viens labs darbs Ernsta fon Bergmaņa piemiņas iemūžināšanā viņa dzimtenē.

⁴¹ Sosārs V. Ernsts Bergmans // Padomju Jaunatne, 1957. g. 17. apr.

⁴² Oga V. Ķirurgs, ar ko medicīna lepojas // Veselība, 1961; 12: 12.–13. lpp.

⁴³ Kursītis A. Rūjienas Bergmaņu dzimta // Liesma, 1987. g. 26. jūn.

⁴⁴ Rūja V. Zelta skalpelis (pēc vācu vēsturnieka A. Buholca u. c. materiāliem) // Elpa, 1994. g. 5. aug., 2. sept.

⁴⁵ Zanders O. No slavenas Vidzemes mācītāju dzimtas // Latvijas Luterānis, 1999. g. 4. sept.

⁴⁶ Siliņa L. Tā bija pirmā siltā pavasara diena // Liesma, 2007. g. 24. marts; t. p. // Brīvā Latvija, 2007. g. 31. marts; t. p. // Laiks, 2007. g. 31. marts.

⁴⁷ Vīksna A. Ernsts Bergmanis Latvijā // Veselība, 1980; 3: 3. v.; Vīksna A. Pa ārstu takām. – Rīga, 1990. – 20.–21. lpp.; Vīksna A. Ernsts fon Bergmanis // Veselība, 1995; 8: 32. lpp.; Vīksna A. Ko godina Bergmaņa iela Rīgā? // Tava labākā grāmata par Latviju – 3. d. – Rīga, 1998. – 101., 102. lpp.

⁴⁸ Buchholtz A. Ernst von Bergmann. Mit Bergmanns Kriegsbriefen von 1866, 1870/71 und 1877. – Leipzig, 1911. – 646 S.

Ernst von Bergmann and Latvia

Abstract

A brief look at the relationship which the distinguished surgeon Ernst von Bergmann (1836–1907) had with Latvia, looking at places in Riga, Rujiena and Cesis which were linked to his life and also focusing on the preservation of his memory via various objects, events and publications.

The world-famous surgeon, founder of asepsis Ernst von Bergmann was born in Riga. He first studied in Terbata (Estonia), later continued his studies while also working as the lecturer in Germany – Würzburg and Berlin; this was also the time he visited his home-land on several occasions.

The article presents a brief look at the relationship which the distinguished surgeon Ernst von Bergmann (1836–1907) had with Latvia, referring to such places as Riga, Rūjiena and Cēsis which were linked to his life. The article also focuses on the preservation of his memory via various objects, events and publications.

Arnis Vīksna, *Dr. med.*, profesors
Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs
arnis.viksna@mvm.lv